
המלחמה הקרה והמשחקים האולימפיים: החרם על המשחקים במוסקבה 1980*

אילנה אוסטרובסקי

המכללה האקדמית בוינגייט

תקציר

מאז ומתמיד התמודדה התנועה האולימפית עם סוגיות פוליטיות, ולמרות ניסיונותיה הרבים מעולם לא צלח בידה להפריד בין ספורט לפוליטיקה. אחד הצעדים הקיצוניים שנקטו בעניין זה הוא חרם. המאמר יעסוק בניתוח החרם של המשחקים האולימפיים במוסקבה ב-1980 בתוך כדי בירור הנסיבות, בחינת ההשפעה של החרם בהיבטים השונים, חקר נקודת מבטו של כל צד בקונפליקט ובחינת יחסו של הוועד האולימפי הבין-לאומי לאירוע. לאחר הפשרת היחסים בין ברית המועצות לארצות הברית בשנות השישים התחדשה המלחמה הקרה עם פלישת ברית המועצות לאפגניסטן בדצמבר 1979. זאת הסיבה הרשמית להחרמת ארצות הברית את המשחקים. נוסף על זה, עולות מן המחקר סיבות אפשריות נוספות: היחלשות מעמדו של קארטר ורצון הממשל האמריקאי לגרום לירידת ערך תעמולתי של המשחקים המתקיימים לראשונה במדינה קומוניסטית. לעומת זאת הצד הסובייטי ראה הצלחה במשחקים כאירוע ספורטיבי וכאירוע תעמולתי שניתן להתפאר באמצעותו באידאולוגיה הקומוניסטית. תגובת הסובייטים הייתה חרם נגדי ב-1984, ולאז דווקא הוצאת הכוחות מאפגניסטן כפי שנדרשו. ייתכן שחוסר היעילות בהשגת מטרה ספציפית מעיד שהחרמת אירוע ספורטיבי יכולה להיות אמצעי יעיל בהיותו חלק מאסטרטגיה פוליטית כללית מקיפה יותר.

תאריכים: משחקים אולימפיים, ספורט ופוליטיקה, ברית המועצות, ארצות הברית, וועד אולימפי בין-לאומי, תעמולה

* המאמר הינו חלק ממחקר בנושא ההחרמות במשחקים האולימפיים בעת החדשה במסגרת תזה לתואר שני במדעי החינוך הגופני בהנחיתו של ד"ר חיים קאופמן

התנועה האולימפית מלווה בבעיות פוליטיות מאז הקמתה, והיא מתמודדת לאורך השנים עם בעיות אלו ושואפת לבנות חברה הדוגלת בשלום על פי רוח האולימפיזם. למרות מאמצי מנהיגי התנועה מעולם לא צלח בידם להפריד את הספורט מסוגיות פוליטיות וחברתיות. לא פעם הפך הספורט לכלי בידי המדינות להוכחת טיב משטרן, כאשר על כפות המאזניים הונחו היוקרה הפוליטית מצד אחד והאידאולוגיה החברתית מהצד השני. לתופעה זאת ביטויים רבים גם בתנועה האולימפית, ואחד הצעדים הקיצוניים שננקטו בהקשר זה הוא חרם. בהמשך המאמר אתאר ואנתח את מקרה החרם על המשחקים האולימפיים במוסקבה ב-1980 בתוך כדי בירור הסיבות אשר הביאו את יוזם החרם לנקוט צעד זה, בחינת השפעותיו של החרם בהיבטים שונים, חקר השאלה אם כל צד בקונפליקט ראה במקרה זה כישלון או הצלחה בהיבט הפוליטי והספורטיבי ובחינת יחסו של הוועד האולימפי הבין-לאומי לאירוע.

רקע היסטורי

"המלחמה הקרה", כינוי שטבע הפוליטיקאי האמריקאי ברנרד ברוד, היא תקופה של מאבק אידאולוגי ותחרות בין שתי מעצמות-העל – ברית המועצות וארצות הברית. שורשי המלחמה הקרה נעוצים בתקופה שבין שתי מלחמות העולם. עם עליית הבולשביקים לשלטון ברוסיה ב-1917 נוצר חשש במערב הקפיטליסטי שהאידאולוגיה של הקומוניזם עלולה לערער את הסדר הפוליטי והחברתי הקיים. בהמשך, בשנות השלושים התמתנה במעט המתיחות, ואחרי מלחמת העולם השנייה, בשבועות האחרונים של שנת 1945, התגלע הסכסוך. אחרי מלחמת העולם השנייה בתוך זמן קצר הוקמו משטרים קומוניסטיים ברוב מדינות מזרח-אירופה, ואילו המערב היה מושפע מאמריקה והתנגד למשטר הקומוניסטי. רצונו של סטאלין ליצור סביבו גוש מדינות בשלטונו לא מצא חן בעיני המערב. נראה שבמדינות אלו, אשר ברית המועצות החשיבה אותן ככפופות לה, אין נראה באופק שום שינוי לכיוון של מדיניות דמוקרטית בתפיסה מערבית וגם אין בחירות חופשיות עתידיות (U.S. Department of State, n. d.). לעומת זאת בעיני סטאלין וברית המועצות, הדאגה של ארצות הברית למתרחש באירופה המזרחית, הרחוקה ממנה מאוד מבחינה גאוגרפית, העלתה את השאלה: האם האמריקאים מתיימרים לשלוט בלעדית בכל העולם? באוגוסט 1946 הוצגה בוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית של ברית המועצות תוכנית תעמולה המיועדת לכלי תקשורת ברחבי תבל. הוחלט שהתעמולה הקיימת אינה תקיפה דייה ואינה מספקת, ולכן יוגברו המאמצים הממשלתיים להדגיש את יתרונותיו של המשטר הקומוניסטי ולהפיץ זאת ביתר תקיפות בכל אירופה וכן להציג את הדמוקרטיה שבמדינות אירופה ששחררה ברית המועצות. נוסף על כך, מטרת תוכנית התעמולה הייתה לחשוף את המדיניות האימפריאליסטית ואת המזימות האנטי-סובייטיות של חוגים מסוימים במערב (Mlechin, 2009).

הממשל האמריקאי עקב בדאגה אחרי ניסיונות התעמולה רחבת ההיקף של הסובייטים. תוגברה התעמולה הנגדית בכלי התקשורת האמריקאית, ואורגנו אירועים ופסטיבלים באירופה במימון ארצות הברית. בשנת 1947 עלה לשידור גל רדיו "קול אמריקה" (גולוס אמריקלי) בשפה הרוסית, וב-1949 התחילו הסובייטים

להפריע לשידור בטענה שזאת מזימת אויב (Mlechin, 2009). היחסים המורכבים בין המזרח למערב הובילו בשלהי שנות הארבעים ובשנות החמישים להיווצרות "מסך הברזל" בין ברית המועצות לארצות הברית, וההשלכות של המצב הפוליטי המתוח הורגשו בכל תחומי החיים.

לאחר מלחמת קוריאה ומשבר הטילים בקובה, ולמרות מלחמת וייטנאם, הפשירו מעט היחסים בין ברית המועצות לארצות הברית במהלך שנות השישים; סיבות כלכליות ופוליטיות ואי-רצון מצד שתי המדינות להיגרר למלחמה גרעינית הובילו לשיפור היחסים בין המדינות, ועם זאת לא נמנעו לחלוטין העימותים ומאבקי כוח. המלחמה הקרה התחדשה כאשר בדצמבר 1979 פלשה ברית המועצות לאפגניסטן על מנת לסייע לכוחות ידידותיים לה לשלוט במדינה ולדכא התנגדות עממית אנטי-קומוניסטית שהתעוררה בחודש אפריל 1979 בחלקיה השונים של המדינה. המתרחש באזור גברה בשל החשש של ברית המועצות מהשפעת ארצות הברית על אפגניסטן, במיוחד כשברית המועצות חולקת גבול של הרפובליקות המרכז-אסיאתיות שלה על תושביה המוסלמים עם אפגניסטן (פרוטוקול מס' 177 של ישיבת פוליטבירור, 27/12/1979). לאוניד ברז'נייב עמד בראש המפלגה הקומוניסטית בברית המועצות נכון לאותם ימים, והכניסה של הכוחות הסובייטיים לאפגניסטן התרחשה בשנים האחרונות לכהונתו כאשר כבר היה חולה. לפי מלצ'ין (Mlechin, 2009), עיתונאי סובייטי ופרשן מדיני, סביר להניח שלו היה ברז'נייב בריא, החלטה כזאת לא הייתה מתקבלת. הפוליטיקאים הסובייטיים לא הבינו עד הסוף את ההשלכות העלולות להיות לכך, וזה היה אחד הכישלונות הגדולים של מדיניות החוץ הקומוניסטית.

החלטת ארצות הברית להחרים את המשחקים במוסקבה

ההכנות למשחקים האולימפיים של שנת 1980 במוסקבה התנהלו על רקע אירועים פוליטיים בעולם והמצב המתוח בין ברית המועצות לארצות הברית. ההחלטה לקיימם בבירת ברית המועצות הקומוניסטית התקבלה באוקטובר 1974 בישיבה ה-75 של הוועד האולימפי הבין-לאומי בווינה. ברית המועצות הייתה המדינה הקומוניסטית הראשונה שקיבלה את הזכות לארח משחקים אולימפיים, ולמרות התקופה הארוכה שבה יחסי מזרח-מערב היו בעייתיים, נכון לרגע ההחלטה לא היה משבר פוליטי חריף כלשהו. הבחירה לא הייתה מובנת מאליה ולוותה בהתנגדויות של חלק מחברי הוועד האולימפי הבין-לאומי (Guttman, 2002). הדעות היו חלוקות, ובהצבעה של 38 קולות נגד 22 גברה מוסקבה על לוס אנג'לס (גיל, 1977). לאחר משחקי הלסינקי בשנת 1952, שבהם השתתפה ברית המועצות בפעם הראשונה והייתה המדינה השנייה בספירת המדליות הכללית (הדירוג הלא רשמי), ראה העולם את האמביציות האולימפיות הגדולות של ברית המועצות. כבר בשנת 1956 שלח הוועד הספורטיבי של ברית המועצות למרכז המפלגה הקומוניסטית הצעה להגיש מועמדות לאירוח משחקי 1964. המועמדות לא הוגשה מאחר שהממשלה החליטה

שאינו באפשרותה לארגן אירוע בסדר גודל כזה ולארח בשל מידת זמינותם של המתקנים והתשתיות, מסיבות כלכליות, ובעיקר בשל הספק שהתעורר במפלגה הקומוניסטית אם יצליחו אזרחי ברית המועצות להתמודד עם השפעת האורחים המערביים. נוסף על כך, לו אירחו את המשחקים, היו נאלצים ליצור קשר עם מדינות שלא היו לברית המועצות יחסים דיפלומטיים איתן. ועד הספורט של המפלגה הקומוניסטית חזר ופנה לממשלה וביקש להגיש מועמדות גם לקראת המשחקים של 1968 ושל 1972, אך נענה בשלילה מצד הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית. המועמדות הראשונה שהוגשה הייתה לאירוח המשחקים של 1976, אך בסבב האחרון הפסידו הסובייטים לקנדה (Chepurnaya, 2013).

כאמור, ברית המועצות זכתה לארח את המשחקים של 1980, ובכל שלבי ההכנה היו מעורבים הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית וה-ק"ג¹. ההיבט החשוב ביותר בהכנה היה ההיבט האידאולוגי. המשחקים תוכננו כאירוע תעמולתי של האידאולוגיה הקומוניסטית שאפשר להתפאר בה. לא בהישגים ספורטיביים בלבד, אלא גם בתחומים אחרים: התרבות, המדע, החלל, העזרה למדינות מתפתחות וכדומה. אירוע מסוג זה, סברו המארגנים, יאפשר לברית המועצות לשפר את תדמיתה הבין-לאומית במידה ניכרת מצד אחד ולהגביר את הפטריוטיות בקרב העם הסובייטי מצד שני (Chepurnaya, 2013). כך הפכה הזירה הספורטיבית להיות אחת הזירות שבהן קיבלו המלחמה הקרה והמאבק האידאולוגי ביטוי, כששיאו של המאבק בזירה הספורטיבית הוא החרם על המשחקים האולימפיים.

הקריאות לחרם התחילו כמה שנים קודם לכן. כבר בשנת 1978 עלה לראשונה הרעיון של החרמת המשחקים המתוכננים במוסקבה בטענה שהמשטר הקומוניסטי מדכא זכויות אדם בברית המועצות. בחודש יוני 1978 ביקר נציג שגרירות ישראל בלונדון את נשיא הוועד האולימפי הבין-לאומי קילאנין והעביר לו העתק של מכתב מארגון הנשים התומכות ביהודי ברית המועצות. במכתב הפנו הנשים את תשומת ליבו של הנשיא לקמפיין שהן פתחו בו נגד קיום המשחקים האולימפיים במוסקבה בגלל דיכוי זכויות אדם ואסירי ציון. במכתב ביקשו מהוועד האולימפי הבין-לאומי לתמוך במאבקן ולא לקיים את המשחקים במוסקבה (מכתב מנשים למען יהודי ברית המועצות, התקבל על ידי קילאנין, יוני 1978). גם ראש ממשלת ישראל מנחם בגין קרא בעצרת הזדהות עם אסירי ציון להעביר את המשחקים למדינה אחרת (אלפרוביץ', 2002). הגוף הראשון שהעלה אפשרות של חרם היה "הוועד האולימפי הלאומי של אוקראינה בגולה", גוף לא פוליטי אשר עסק בעיקר בתעמולה ונלחם נגד דיכוי זכויותיהם של אוקראינים בברית המועצות. ב-1978 גם האיגודים המקצועיים האמריקאיים והמועצה הבריטית לספורט ראו את החרם כהתרחשות אפשרית, מאותה סיבה – דיכוי זכויות אדם (זמרי, 1986). שטיינבך (Shteinbach, 2015), היסטוריון ספורט, סופר ועיתונאי סובייטי, כותב שהגופים הללו פתחו בקמפיין שנשא את הכותרת "להכפיש את המשחקים של 1980 טרם פתיחתם", ובכך לחסוך

¹ הוועדה לביטחון המדינה, מרוסית – КГБ Комитет Государственной Безопасности.

לספורטאים האמריקאים תבוסה נוספת במשחקים, הפעם בבירת ברית המועצות. בשלב זה עדיין התנגד נשיא ארצות הברית קארטר לחרם. ב-30 ביולי 1979 דווח במסמך חסוי של הקג"ב לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית על "פעילות איבה בנוגע למשחקים האולימפיים". לפי המסמך, הקמפיין להכפשת המשחקים בעיצומו, כלי התקשורת בכמה מדינות שותפים למזימה, קבוצות וועדים שונים מתארגנים ברחבי המדינות העוינות על מנת לפגוע במשחקים ולא לאפשר קיומם. הקג"ב נוקט את כל האמצעים האפשריים על מנת לסכל פעילות זו (תזכיר הקג"ב לוועד המרכזי, "על פעילות עוינת בנוגע לאולימפיאדה-80", 30 ביולי 1979).

הפלישה של צבא ברית המועצות לאפגניסטן בדצמבר 1979 גררה תגובה מיידית, וב-1 בינואר 1980 הועלה נושא המשחקים האולימפיים לדרגה מדינית ונידון במועצת הקבע של 15 מדינות נאט"ו (זמרי, 1986). בנאום ב-4 בינואר 1980 אמר הנשיא קארטר שאף שארצות הברית הייתה מעדיפה לא לפרוש מהמשחקים המתוכננים במוסקבה, על ברית המועצות להיות מודעת לכך שהתנהגותה התקיפה תסכן את השתתפותם של ספורטאי ארצות הברית וגם את הגעת הצופים למשחקים (The American Presidency Project, n. d.). נציג ממשלת ארצות הברית הציע לוועד האולימפי הבין-לאומי להעתיק את אתר המשחקים. הוועד סירב והודיע על כך ב-14 בינואר (זמרי, 1986).

בתחילת ינואר 1980 חלקן הגדול של המדינות ששקלו את האפשרות לחרם עדיין לא היו החלטיות בעניין. נשמעו טיעונים בעד ונגד, ורק כאשר הדיסידנט הסובייטי אנדריי סחרוב קרא באמצע ינואר להחרים את המשחקים, תמך בדעתו של המדען הסובייטי גם הממשל האמריקאי. ב-14 בינואר הציב קארטר אולטימטום בפני הסובייטים לפנות את כוחותיהם מאפגניסטן עד 15 בפברואר, ולא, יוחרמו המשחקים האולימפיים, והמדינה תצטרך להתמודד עם כל ההשלכות הנובעות מכך. יומיים לאחר מכן דחה קארטר את התאריך ל-20 בפברואר. שתי בעלות הברית העיקריות של ארצות הברית בקריאה לחרם היו בריטניה ואוסטרליה, אף שבסופו של דבר ספורטאי השתתפו שתי המדינות במשחקים, אף כי תחת דגל אולימפי (U.S. Department of State Archive, n.d.). הציבור בארצות הברית תמך בממשלה. סביר להניח שלעיתוננים המרכזיים, דוגמת "ניו יורק טיימס" ו"ושינגטון פוסט", שהביעו גם הם תמיכה בנשיא, הייתה השפעה לא מבוטלת על דעת הציבור (Guttmann, 2002).

ב-20 בינואר פנה הנשיא קארטר לנשיא הוועד האולימפי האמריקאי רוברט קיין וביקש ממנו לייעץ לוועד להימנע מההגעה למשחקים אם הסובייטים לא יצאו מאפגניסטן. התגובה המיידית הייתה התנגדות בשם הטענה להפרדה מוחלטת בין ספורט לפוליטיקה. בשל סיבות שונות, בין היתר איומים ממשיים מצד הממשלה בהפסקת המימון, נאלץ הוועד האולימפי הלאומי של ארצות הברית להסכים. התירוץ שניתן הוא עניין של ביטחון לאומי, והעובדה הזאת גרמה לאכזבה רבה בקרב הספורטאים אשר הרגישו שנאלצו להקריב את הקריירה הספורטיבית שלהם למען אינטרסים פוליטיים. כ-50 ספורטאי המשלחת המיועדת כינסו מסיבת עיתונאים ובה

הביעו את מחאתם על ההחלטה (Guttman, 2002). הספורטאים הוזהרו שאם יחליטו לנסוע להתחרות תחת הדגל האולימפי הם יסתכנו בשלילת דרכונם (U.S. Department of State Archive, n. d.).

בחודש מרץ 1980 הוקפאו כל יחסי המסחר בין ארצות הברית לברית המועצות הקשורים למשחקים האולימפיים, מה שגרם לקשיים אדירים לוועד המארגן. נפסקו התשלומים של רשת הטלוויזיה ABC וחברת וקוקה קולה שהיו נותני החסות הרשמיים של התחרויות, והמוצרים הטכנולוגיים הדרושים לארגון התחרויות לא נשלחו (Chepurnaya, 2013).

הצטרפות מדינות נוספות לחרם על המשחקים

בשל היותה של ארצות הברית מעצמה בעלת השפעה הייתה עמדתה דוגמה למדינות נוספות. המדינה הראשונה שפרשה מהמשחקים כמחאה והודיעה על כך כבר ב-6 בינואר היא ערב הסעודית (Saudiis Withdraw from Olympics, 1980, July 07). זה קרה עוד לפני שבית הנבחרים בושינגטון אישר את הטלת החרם מצידו. אחרי שב-21 בינואר אישר בית הנבחרים את הטלת החרם ברוב של 386 קולות נגד 12 והסנאט אישר זאת ב-29 בינואר, במשרד המדינה הוקם כוח משימה מיוחד שמטרתו הייתה לארגן את החרם ולפעול להרחבת היקפו. זו הייתה שנה לפני שנת הבחירות בארצות הברית, וקארטר היה מוכרח להמשיך ולתמוך בחרם על מנת להראות נחישות. האמריקאים התחילו מייד במסע שכנועים ולחצים על מדינות אחרות, ובתוך ימים ספורים הצטרפו מדינות רבות. המתאגרף מוחמד עלי נשלח למדינות אפריקה בניסיון מציאת תומכים ושכנוע מדינות נוספות להצטרף, אך הפסיק את המסע לאחר שהתחרט והבין שזו לא הדרך (U.S. Department of State Archive, n. d.). רוב מדינות האסלאם רצו להראות תמיכה בעם האפגני והחרימו גם הן את המשחקים. הן החליטו על החרם ב-28 בינואר כשהתכנסו באיסלמבאד, וזאת אף שאפגניסטן עצמה שלחה לתחרות 11 ספורטאים (זמרי, 1986). בחודש אפריל, יום אחרי שהוועד האולימפי האמריקאי הכריז רשמית שלא ישלח את הספורטאים למשחקים, קיבל הוועד האולימפי הנורווגי אותה החלטה. גם קנדה, גרמניה וישראל הצטרפו. לראשונה היו ישראל ומדינות האסלאם באותו הצד של המתרס. יומיים אחרי ישראל הצטרפה גם יפן לחרם. בשני המקרים, של ישראל ושל יפן, התלות של המדינות בארצות הברית היה השיקול המכריע (Guttman, 2002). בהמשך יידונו כאן השיקולים של ישראל בעד ונגד ההצטרפות לחרם. נוסף על כך, הצטרפה גם הרפובליקה העממית של סין, שלה היה באותה תקופה עימות משל עצמה עם ברית המועצות. ציילה בשליטתו של פינצ'יטה הייתה המדינה הדרום-אמריקאית היחידה שהחרימה את משחקי מוסקבה. רוב המדינות ביבשת אפריקה שאינן מדינות אסלאמיות דחו את הקריאה לחרם מכיוון שהיו למודי ניסיון וזכרו את חוסר היעילות של החרם ב-1976. רק קניה, ליבריה וקונגו הצטרפו. כמה מדינות, לדוגמה איטליה, בריטניה, צרפת ואוסטרליה, שלחו משלחות להתחרות, בהחלטת הוועדים האולימפיים שלהם, אף שזה נגד את המלצות ממשלותיהן (Guttman, 2002). בסופו

של דבר, למרות מאמציו הרבים של הוועד האולימפי הבין-לאומי, 65 מדינות החרימו את המשחקים, או כפי שהדבר תואר: "לא נענו להזמנה של המארגנים". ההחלטה של מנהיגי המדינות לקרוא לוועדים האולימפיים שלהם להימנע מהשתתפות במשחקים הייתה שנויה במחלוקת וגררה התנגדויות ודיונים רבים. ועדים אולימפיים לאומיים נועדו להתקיים כגופים עצמאיים בלתי תלויים שמחליטים החלטות עצמאיות, ואינם כפופים לממשלות. המצב שנוצר, שבו הממשלות קיבלו החלטות פוליטיות והוועדים האולימפיים היו צריכים להחליט אם הם נכנעים לממשלותיהם או מתנגדים להן, העמיד אותם במבחן. לדוגמה, הוועדים האולימפיים של ארצות הברית ושל גרמניה המערבית לא העזו לפעול נגד הממשלה והראו עד כמה הם תלויים בהן כלכלית (Kruger, 1999). גם הוועד האולימפי הישראלי היה במצב דומה. לעומתם, ועדים אולימפיים לאומיים אחרים שלחו את הספורטאים וצעדו תחת הדגל האולימפי מכיוון שהממשלות תמכו בחרם. מעניין הניתוח של המקרה הבריטי, מאחר שזו הייתה אחת המדינות היחידות שבהן הדעות של הממשלה ושל הוועד האולימפי הלאומי לא עלו בקנה מידה אחד (או לפחות אחת המדינות היחידות שבהן העז הוועד האולימפי לצאת בפומבי נגד ההחלטה של הממשלה ולא לציית לה).

בתחילת ינואר 1980 יצאה הממשלה הבריטית בקריאה להעביר את המשחקים למדינה אחרת. כידוע, תשובתו של הוועד האולימפי הבין-לאומי הייתה שלילית, ובעקבות זאת יעצה ראש ממשלת בריטניה מרגרט תאצ'ר להחרים את המשחקים, וכך הצביעו בבית הנבחרים: 315 בעד החרם לעומת 117 קולות נגד החרם. באותה עת 70% מהציבור הבריטי היו בעד השתתפות הספורטאים הבריטים במשחקים. הוועד האולימפי הלאומי של בריטניה, שבידו הייתה ההחלטה הסופית אם לקבל את ההזמנה למשחקים או לדחות אותה, הכריז שהוא מתנגד להחלטת הממשלה, אבל דחה את ההחלטה הסופית עד 25 במרץ. בסוף מרץ החליט הוועד בהצבעת 1:19 ו-4 נמנעים שהוא יקבל את ההזמנה למשחקים. ארבע התאחדויות בלבד – ירי, הוקי, שיט וספורט סוסים – הסכימו עם החלטת הממשלה (Smith, 2015).

בעיני הממשלה הבריטית מטרת החרם הייתה להעניש את ברית המועצות על הפלישה לאפגניסטן. צעד זה היה חלק ממכלול הצעדים במישור הספורטיבי והתרבותי שנקטה בריטניה נגד הסובייטים. בתחום התרבות למשל מנעה עידוד לשבוע הקולנוע הרוסי, ובתחום הספורטיבי היה הצעד הקשה מכל הצעדים האחרים. בצעדים אלה היה כדי לערער את היחסים בין ברית המועצות לבריטניה. ראשית, אם יורגש החרם על המשחקים בברית המועצות, אפשר שהממשלה הסובייטית תסביר אותו לאזרחיה כסיוס תקופת ההפשרה ביחסים וחיידוש המלחמה הקרה. שנית, זה היה יכול לעצור לחלוטין את ההפשרה ביחסים. שלישית, העובדה שהחרם היה הצעד הקשה ביותר שננקט עוררה ביקורת על הממשלה הבריטית על שלא נקטה אמצעים חמורים באמת, כגון הפסקת יחסי המסחר עם ברית המועצות או את היחסים הדיפלומטיים, מה שגרם לתחושה בקרב ספורטאים שהם נבחרו להיות הקורבן שקל

להקריבו. המטרה הנוספת של הבריטים בחרם הייתה מניעתית. הספורט בגוש הקומוניסטי לא היה עצמאי אלא זרוע ממשלתית לשימוש תעמולתי, והבריטים חששו שהמשחקים האולימפיים ישמשו בדיוק למטרה זאת, ורצו למנוע מהממשלה הסובייטית הקומוניסטית להתפאר בהישגיה ובתוצריה במהלך אירוח המשחקים (Smith, 2015; Corthorn, 2013). להחלטה של הוועד הבריטי היו השלכות על ספורטאי בריטניה עוד בטרם המשחקים: הספורטאים נאלצו להתמודד עם קשיים רבים כגון קיצוץ בתקציבים, אווירה מתוחה ואיסור הממשלה על חברת התעופה הלאומית הבריטית British Airways להטיס ספורטאים (Riordan, 1996).

עמדת הוועד האולימפי הבין-לאומי

כאמור, כבר בשנת 1978 הופנו דרישות לוועד האולימפי הבין-לאומי להעביר את המשחקים למדינה אחרת, וכמו כן עשו כל מיני גופים ניסיונות לקרוא למדינות להחרים את האירוע. הדרישות להעביר משחקים לא נענו, והוועד עמד על כך שיתקיימו כמתוכנן. בניסיון למצוא פשרה כלשהי כינס לורד קילאנין בלונדון בסוף אפריל 1980 את ראשי ההתאחדויות הבין-לאומיות וביקש לשמוע את דעתם. לאחר דיון של כמעט יממה רצופה יצאו נשיאי ההתאחדויות בהודעת גינוי לחרם לבד מנשיא התאחדות החתירה. בחודש מאי נפגש קילאנין עם המזכיר הכללי של הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית לאוניד ברז'נייב ושמע על ההכנות שנעשו במלוא העוצמה לאירוח המשחקים. לאחר מכן המשיך קילאנין בפגישה עם קארטר כדי לנסות לשכנעו לבטל את החרם, אך קארטר עמד על דעתו (Shteinbach, 2015). המאמץ של קילאנין להגיע לפשרה ולמצוא פתרון מצביע על הרצון להימנע מעירוב סוגיה פוליטית במערכה ספורטיבית. ניתן לראות כאן קו מקביל למקרים אחרים בהיסטוריה המודרנית של התנועה האולימפית כפי שב-1956 סירב לדרישות להרחיק את ברית המועצות מהמשחקים בגלל דיכוי המרד בהונגריה. דוגמה נוספת: במושב ה-60 של הוועד האולימפי הבין-לאומי שהתקיים באוקטובר 1963 הציעו הנציגים הסובייטים אנדריאנוב ורומנוב לאשר את האמנה שנתקבלה באו"ם, האוסרת על ניסויים גרעיניים. אומנם הוועד האולימפי החליט שאין זה מתפקידו לדון בנושאים שאינם קשורים בספורט. עם זאת צוין שחשיבות האמנה ברורה, ויש הסכמה מלאה איתה (Minutes of the 60th Session of the IOC).

חשוב לציין שהוועד האולימפי הבין-לאומי לפי הגדרתו באמנה האולימפית הוא מוסד עצמאי, בלתי תלוי, הבוחר את חבריו, אשר מחויבים לשמור על האינטרסים של התנועה האולימפית ולהיות נטולי כל השפעה פוליטית. מטרת הנציגים היא לשתף פעולה עם הוועד האולימפי הבין-לאומי בכל תחומי הפעולה, לדוגמה תוכניות חינוך, מאבק נגד חומרים אסורים בספורט ועוד (Olympic Charter). חבריו אינם מייצגים את ממשלות מדינותיהם אלא את הוועד האולימפי בארצם, אשר גם הוא כאמור גוף עצמאי נטול כל השפעה פוליטית. בשל עיקרון זה, כאשר בהסתמך עליו נבנה הרכב הוועד האולימפי הבין-לאומי, לא פעם מתעוררים חילוקי דעות בין המדינות לבין אזרחיהן בוועד הבין-לאומי. עם זאת קרה שגם הוועד

האולימפי הבין-לאומי עצמו לא היה חף מהטיות פוליטיות מסוימות כשסביר להניח שזה למטרת מימוש הערכים האולימפיים. ההחלטות נתקבלו לפי נטיותיהן הפוליטיות של מדינות החברות בוועד, לדוגמה אי שיתוף גרמניה ובנות בריתה במשחקים האולימפיים ב-1920 (Holt, 1998; Kruger, 1998; Guttman, 2002).

תגובת ברית המועצות

בתגובה להכרזת החרם קיבל הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית כמה וכמה החלטות: א. להגביר את התעמולה באמצעות שגרירויות בכל העולם וכלי התקשורת; ב. להציע לכל הספורטאים שברצונם להשתתף, למרות החרם של מדינתם, אפשרות להתחרות תחת הדגל האולימפי (בהסכמה של הוועד האולימפי הבין-לאומי). מטרת-העל של הוועד המרכזי הקומוניסטי היא לבלום את ניסיונות ארצות הברית והמדינות המצטרפות אליה לפגוע בהכנות למשחקים. על פי המסמכים של המפלגה הקומוניסטית וה-ק"ב שנחשפו לאחרונה, על התעמולה לפעול בשלושה מישורים: מול מדינות הגוש הסוציאליסטי, מול מדינות אפריקה ודרום-אמריקה המתפתחות ומול מדינות מערב המפותחות, כאשר לכל מישור ייחודיות משלו (החלטת פוליטבירו של הוועד המרכזי, 29/2/1980). ההנחיות של המפלגה לכלי התקשורת היו להיצמד לעמדה רגועה ומאופקת בהקשר של החרם ולהציג בעיקר תגובות של ספורטאים מפורסמים המתבטאים נגד החרם (תזכיר מחלק תעמולה, 28/1/1980). לפי ההנחיות הללו על כלי התקשורת להציג עמדה שברית המועצות נלחמת על שלום עולמי, וארצות הברית מנהלת מדיניות חוץ אגרסיבית ושואפת לפגוע במשחקים המתקיימים לראשונה על אדמה סובייטית. מטרת ברית המועצות בשלב זה הייתה להגביר את המודעות של אזרחיה ושל אזרחי המדינות הזרות לעמדה הזאת, באמצעות הפצה דחופה ביותר של כל חומרי התעמולה האפשריים: סרטים דוקומנטריים ומצוירים, ספרים, פוסטרים ועוד. במפלגה הקומוניסטית נתנו הנחיות מפורשות בעניין זה גם לוועד המארגן. למודי ניסיון על גבם של הקנדים מהפגיעה בתדמיתה של המדינה המארגנת דאגו הסובייטים לבחון את הסוגיה היטב כדי למנוע את הפגיעה בתדמיתם על רקע זה. ארבע שנים קודם לכן חרמו 29 מדינות אפריקניות ומדינות נוספות את המשחקים במונטריאול על רקע דרישתם להרחיק את ניו זילנד מהמשחקים (ניו זילנד ביקרה ביקור ספורטיבי בדרום אפריקה המקיימת את מדיניות ההפליה) (All day seminar on Apartheid and Sport, July, 1976). חוסר יכולתם של המארגנים הקנדים להתמודד עם סוגיה זו נוסף על הבעיה עם סין (אי-השתתפותה של סין הלאומית) פגע רבות בתדמית קנדה כמדינה המארחת גם אם הפתרון לא תמיד היה בידיהם אלא בידי הוועד האולימפי הבין-לאומי. לכן נכון לתחילת 1980 היה לברית המועצות חשוב ביותר לקיים את המשחקים ברמה הגבוהה ביותר. לאזרחי ברית המועצות עצמה נומק החרם במיליטריזם אמריקאי, קמפיין הבחירות של קארטר והחשש של האמריקאים להפסיד לספורטאים סובייטים (Moskva '80).

1980). כשהתברר בוודאות שהחרם הוא בלתי נמנע, יצאה התקשורת הסובייטית באזהרות לאזרחים מהסכנות שעלול להביא עימו אירוח הצופים מהמערב: החדרת מרגלים, נשק בקטריאלי, מסטיקים מורעלים וצעצועים מתפוצצים (Guttmann, 2002; Moskva '80, 1980; Istoriya Olimpiiskih Igr, n.d.) תגובתם של הסובייטים נראתה לוועד האולימפי הבין-לאומי כניצול ההכנות והמשחקים העתידיים למטרות תעמולה. הנשיא קילאנין הזהיר את ברית המועצות מניצול המשחקים למטרות אלה ובנוסף ציין שלצערו הוועד האולימפי הסובייטי ממשיך לבקר את עמדות הוועד הבין-לאומי, מה שיכול להפוך את המצב למורכב עוד יותר ממה שהיה באותה עת (תזכיר הוועד המארגן, 23/2/1980). חשיפתו של העולם המערבי לאירועי המשחקים במוסקבה הייתה מעטה מאוד בעקבות החרם: ערוץ NBC ביטל את השידורים לגמרי, ערוצים בריטיים צמצמו כמעט בחצי את שעות השידור, ערוצי הטלוויזיה הגרמנית והיפנית שידרו שעות ספורות בלבד. הפרשנות בכלי התקשורת בעיקר השמיצה את המשחקים וטענה רבות לרמאות מצד המארגנים (Guttmann, 2002). לעומת זאת בתקשורת הסובייטית הוצגו המשחקים כמפוארים ביותר בתולדות התנועה האולימפית (Sovetski Sport, 4/08/1980), (ראה איור 1).

איור 1. עיתון "סובייטסקי ספורט" מתאריך 4/08/1980
כותרת הכתבה: "גאוות היקום, תהילת כדור הארץ"

מתוך סך 80 המשלחות 16 צעדו תחת הדגל האולימפי בשל החלטת ממשלותיהן להחרים. המשלחות האלו לא נראו בשידורי הטלוויזיה הסובייטית (Medvedev, 2009). התקשורת ניסתה למזער את השפעת החרם על המשחקים והיללה את ההישגים הספורטיביים הגבוהים של ספורטאי הגוש הקומוניסטי, ונוסף על זה הודגשה נוכחות רבה של נציגי מדינות אפריקה המתפתחות (Sovetski Sport, 1/08/1980, 2/08/1980, 3/08/1980). כמו כן הובאו כל העת קטעים מהעיתונות העולמית המספרת על הצלחת המשחקים, כתבות מתורגמות מתוך עיתוני צרפת,

ספרד, איטליה, אתיופיה, גרמניה ואפילו מה"ושינגטון פוסט" (Sovetski Sport,)
21/07/1980, 4/08/1980, (ראה אזור 2).

אזור 2. עיתון "סובייטסקי ספורט" מתאריך 21/07/1980
כותרת הכתבה "התהלוכה היפה ביותר"

"כל העולם נוכח להיות עד לכישלון מוחלט של קמפיין אנטי-אולימפי שתכנן הממשל בושינגטון, המעוניין לנצל ספורט למטרות פוליטיות ולהרוס את המסורת של שיתוף הפעולה הספורטיבי" (Moskva '80, 1980). במשפט מתומצת זה בלבד צוינה עובדת החרם באלבום רשמי בהוצאה ממלכתית שהופץ בכל רחבי ברית המועצות. ההוצאה כולה עוסקת בידיעות ובתמונות על שלום עולמי השורר בכפר האולימפי וגאווה רבה על השתתפותן לראשונה במשחקים האולימפיים של כמה מדינות שבחרו לעשות זאת דווקא במוסקבה, דוגמת אנגולה ומוזמביק.

עמדת ישראל

הקשרים המדיניים בין ישראל לברית המועצות נותקו בשנת 1967, ולכן בתקופה המדוברת לא היו יחסים דיפלומטיים בין שתי המדינות. עם זאת, כפי שדורשת האמנה האולימפית, ישראל הוזמנה למשחקים מטעם הוועד המארגן ב-17 בינואר 1980. באותה עת היו לישראל שיקולים רבים בעד ונגד ההשתתפות, חלקם שיקולים מדיניים, חלקם שיקולים מוסריים ושיקולים יהודיים ציוניים, וכמובן גם ספורטיביים. ההחלטה לא הייתה פשוטה מאחר שמערכות היחסים של ישראל עם ברית המועצות וגם עם ארצות הברית היו מורכבות (חריף, 2002).

בסופו של דבר להיבט המדיני הייתה ההשפעה הרבה ביותר על ההחלטה. המסר האישי של קארטר היה שרצוי שישראל תצטרף לחרם (וקסמן, 22/01/1980). מצד אחד ממשלת ישראל לא רצתה לסרב לקארטר, ומצד שני ההשתתפות במשחקים הייתה יכולה להיות ההזדמנות לשיפור היחסים עם ברית המועצות. כמו כן הוצג החשש שהיעדרותה של ישראל עלולה להביא להגברת כוחו של אש"ף בתנועה האולימפית. עם השיקולים המוסריים בעד ההחרמה ניתן למנות את חשיבות המאבק למען זכויות אדם ומחאה נגד שימוש אלים בכוח. אשר לשיקולים היהודיים-ציוניים – התומכים בהשתתפות טענו שזו הזדמנות טובה לקשור קשרים עם יהודי ברית המועצות ולסייע למאבק למען העלייה. לעומתם, היו שטענו להשפעה שולית בלבד של המשלחת הישראלית שלא תספיק למאבק למען העלייה. הנוכחות רק עלולה לגרום למתן לגיטימציה לרדיפות. נערך דיון בשאלה אם בכלל לגיטימי לקשור

בין ספורט לפוליטיקה או שמא יש להפריד ביניהם ולהשתתף במשחקים. מלבד זאת הועלה החשש שאם ההתאחדויות הבין-לאומיות יקבלו החלטה להעניש את המדינות המחרטמות, יינזק הספורט בישראל (חרף, 2002).

אומנם הייתה הסכמה בכנסת שסמכות ההחלטה תהיה בידי הוועד האולימפי הישראלי, אך ראש הממשלה בגין הביע את דעתו המפורשת נגד ההשתתפות כבר ב-21 בינואר, כשבוע לאחר הצבת האולימטום על ידי הנשיא קארטר, לאחר שקיבל מסר מהממשל האמריקאי (וקסמן, 22/01/1980). ישראל המתינה בינתיים, ויום לאחר תום האולימטום טען בגין שגם ישראל צריכה להחליט. ב-13 במאי קיבלה ועדת המשנה של הכנסת החלטה להמליץ לוועד האולימפי הישראלי להחרים את משחקי מוסקבה (חרף, 2002), וב-22 במאי התקבלה ההחלטה הסופית בוועד האולימפי ברוב של 17 קולות נגד 8 שמשלחת ישראל לא תשתתף (שיינברג, 23/05/1980). כך, ישראל, שהוחרמה בעצמה כמה פעמים מהתחרויות על רקע פוליטי, הצטרפה הפעם לחרם שיזמה ארצות הברית על אותו רקע.

אכזבה רבה הייתה לספורטאי המשלחת המיועדת. מרים המשקולות אדוארד וייץ, שעמד לשאת את הדגל האולימפי, אמר לעיתון "דבר": "אני מאוכזב מההחלטה. השקעתי ארבע שנים באימונים לקראת האולימפיאדה. לא אמשך להתאמן לאולימפיאדת לוס-אנג'לס. לחזור למוסקבה היה אגדה בשבילי – אגדה שנגוזה אמש" (דבר, 23/05/1980).

ההשלכות המדיניות והספורטיביות

בעקבות סירוב הסובייטים לצאת מאפגניסטן נקט הממשל האמריקאי כמה סנקציות, נוסף על הכרזת החרם, ובהן הקטנת כמות משלוחי החיטה, איסור על מכירת טכנולוגיות חדשות בתחומים שונים ועוד. אך לקראת המשחקים האולימפיים היה הספורט במרכז התמונה, וכל עניין אחר נדחק הצידה. לחרם המשחקים הייתה משמעות רבה, בכמה מישורים: המדיני, הכלכלי, הביטחוני והספורטיבי. (Rosner & Low, 2009; Guttman, 2002).

השלכות מדיניות

סירובן של המדינות שלא להן יחסים דיפלומטיים עם ברית המועצות, דוגמת ישראל, דרום קוריאה וצ'ילה, להשתתף במשחקים האולימפיים ברוסיה הקל על מוסקבה, אך לא הייתה לה זכות למנוע פגישות חשובות של חברי הוועד האולימפי הבין-לאומי עם התאחדויות ענפי ספורט שונים. ברצונם של נציגי המדינות האלו היה להשתתף, ולמוסקבה לא הייתה הזכות למנוע זאת. נוסף על כך, גם עיתונאים מהמדינות המחרטמות הגישו בקשות לאישורים עיתונאיים, וגם לזה לא הייתה יכולה ברית המועצות לסרב. בעקבות זאת נאלצה ברית המועצות להתמודד עם נוכחות נציגי המדינות שאין לה יחסים דיפלומטיים עימן, והבעיות הבין-לאומיות לא הוקלו אלא רק התגברו (Chepurnaya, 2013).

השלכות כלכליות

מבחינה כלכלית התבטאו ההשלכות בהגדלת ההוצאות של המארגנים, שהיו גבוהות בהרבה מהמתוכנן. המסמכים מעידים שעיקר ההפסדים נבעו מהפסקת ארצות הברית ומדינות מערביות אחרות את היצוא. הספקת מצרכי מזון ומוצרים טכנולוגיים הייתה בעייתית, וברית המועצות חיפשה פתרונות אחרים להתמודד עם הבעיה. אומנם בסיום המשחקים דיווח הוועד המארגן לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית על שרוב ההכנסות המתוכננות כבר נכנסו בשנים 1977–1979, טרם הטלת הסנקציות על ידי ממשלת ארצות הברית במרץ 1980, מה שעזר למתן את השפעתן (דוח הוועד המארגן ומשרד הכלכלה של ברית המועצות, 1/2/1981), אך באפריל 1980 כתב הוועד המארגן בתזכיר סודי לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית על הקשיים שנקלע אליהם בשל הפסד של 18.1 מיליון רובל במטבע חוץ ופנה בבקשה להעביר לו תקציב זה בדחיפות. ההפסד נבע בעיקר מאי-תשלום עבור זכויות שידור של ערוץ הטלוויזיה NBC, מנסיגת חברת קוקה קולה ממימונה ומהפסקת מכירות חפצים ומזכרות, בולים ומדליות בארצות הברית, בגרמניה המערבית וביפן (תזכיר הוועד המארגן לוועד המרכזי למפלגה הקומוניסטית, 7/4/1980). חברת קוקה קולה דווקא ניסתה להגיע לפשרה, אך הוועד המארגן חשש שקבלת פשרה ונסיגה מההסכם המקורי פירושו יצירת נראות של הצלחת הפעולות האנטי-סובייטיות של קארטר. לכן העדיף הוועד המארגן לסרב לפשרה ובכך להדגיש את חוסר יעילותו של ניסיון החרם (תזכיר הוועד המארגן לוועד המרכזי למפלגה הקומוניסטית, 15/4/1980). נוסף על זה, בשל אי-הגעתן של משלחות רבות שונתה התוכנית המקורית בענפי ספורט מסוימים. בוטלו משחקים שכבר נמכרו כרטיסים לצפייתם. הוצאות נוספות נבעו מהצורך להביא קהל למוקדי התחרויות בשל ביטולים של אורחים מערביים (Konova & Prozumenchikov, 2011).

השלכות לביטחון הפנים

מבחינת ברית המועצות היו ההכנות בצל האיומים התמידיים מצד הכוחות האנטי-סובייטים לפגוע במשחקים. כבר ב-1978 הוציא הק"ב מסמך חסוי לוועד המרכזי על החשש להחדרת סוכנים ומחבלים (תזכיר ק"ב לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית, 16/06/1978), ועל רקע האווירה המתוחה היה המצב הביטחוני בראש מעייניהם של המארגנים. מאמצים רבים הושקעו באבטחת האירועים והסביבה הקרובה, וננקטו כל האמצעים האפשריים לשמור על הביטחון. נוסף על אלפי אנשי ביטחון שהיו פזורים בכל רחבי העיר, אנשי ה-ק"ב, במסווה של ספורטאים, פתחו את מצעד הפתיחה ונשארו לעמוד בצידי האצטדיון במהלך כל הטקס (Medvedev, 2009). במהלך המשחקים הייתה השגחה רציפה על התיירים ממדינות המערב בכלל והאמריקאים בפרט. חלק מהתיירים האמריקאים פנו לשלטונות שיאפשרו להם לקיים מרוץ כמחאה נגד החלטת הממשל שלהם להחרים את המשחקים. הם קיבלו אישור, אך לריצה הצטרפו אנשי ה-ק"ב במסווה של רצים ועיתונאים. משמעות נוספת של האבטחה הכבדה הייתה פגיעה מוחלטת בזכויות אדם בתוך המדינה, מה שתאם את האינטרסים של המפלגה אך הקשה מאוד על אזרחי

ברית המועצות. האזרחים ה"אנטי-סוציאליים" הוצאו אל מחוץ לאזור של "קילומטר 101",² כדי שהעיר תישאר "נקייה". העיר הפכה להיות ריקה ושקטה, הומלץ לכלי רכב פרטיים לא להגיע למרכז העיר, ילדים נשלחו אל מחוץ לעיר לקייטנות קיץ של תנועות נוער. כדי לקיים אירוע למופת, ההנחיה הייתה שיהיה קודם כל סדר מופתי בעיר (Medvedev, 2009).

השלכות ספורטיביות

גם הספורטאים הושפעו אישית מן החרם, והדבר התבטא גם בהישגים ספורטיביים. ההחלטה על החרם, שנתקבלה למעשה קודם לכול בדרגים הפוליטיים ורק לאחר מכן בוועדים האולימפיים, פגעה רבות בספורטאים. חלקם של ספורטאי ארצות הברית לא תמכו בחרם מכיוון שאיבדו את הסיכוי היחיד שלהם להשתתפות במשחקים אולימפיים שהם שיא הקריירה המקצועית של כל ספורטאי, ולאחר שנים של הכנות לאירוע החשוב הם הרגישו מנוצלים, ושהם בבחינת כלי משחק בידי פוליטיקאים. מרים המשקולות בוב ג'יאורדנו דיבר בשם הספורטאים האולימפיים במסיבת עיתונאים וציין שהרעיון של המשחקים האולימפיים הוא חיזוק השלום בעולם, ואין להשתמש בהם כאמצעי להשגת מטרה פוליטית כלשהי. שדרן הספורט האמריקאי קן דנלינג'ר כתב שלספורטאים יש הזכות המלאה לכעוס על פוליטיקאים. נקבע כאן גורלם של הספורטאים האלה, והם הראשונים לניצול כשנוצרים קשיים כלכליים או פוליטיים, אך האחרונים להתייעץ איתם (Shteinbach, 2015). הספורטאית האולימפית בענף קרב חמש ג'יין פרדריק אמרה שככל שהזמן עובר, היא מגיעה למסקנה בלתי נמנעת שהיא בת ערובה. האחרים, למשל הקופץ לגובה דייט סטונו וזורק הדיסקוס אל אורטר, הקריבו בגאווה רבה את הקריירה הספורטיבית שלהם למען מה שהצטייר כמטרה לאומית (Guttmann, 2002).

מלבד הספורטאים שהושפעו אישית מן החרם, ניכרה השפעתו גם על ההישגים הספורטיביים במהלך התחרויות. 80 ועדים אולימפיים לאומיים נוכחו באירוע (IOC site, n.d.), ובאירוע ספורטיבי בסדר גודל כזה שבו לא השתתפה ארצות הברית ומדינות רבות אחרות, השתנה מאזן הכוחות במאבק על מספר המדליות. אי-הגעתם של ספורטאים מובילים השפיעה על התוצאות בענפים כגון אתלטיקה, אגרוף, שחייה, התעמלות, כדורסל. עשר מתוך המדינות המחרמות ב-1980 היו בעלות מדליות זהב במשחקים האולימפיים של 1976 ובעלות 30% מכלל המדליות (Rozner & Low, 2009). בסופו של דבר, למרות אי-הגעתם של ספורטאים רבים ברמה עולמית לא הפכו המשחקים להיות אירוע מדרגה שנייה מבחינה ספורטיבית. למרות החרם הושגו במהלך המשחקים האולימפיים במוסקבה 74 שיאים אולימפיים ו-36 שיאים עולמיים (Russian Olympic Committee, n. d.).

² הגדרה לא רשמית ששימשה בברית המועצות למרחק של 100 ק"מ לפחות ממוסקבה, לשם הורחקו בתקופות של דיכוי פוליטי אזרחים עם הגבלת זכויות.

אחרית דבר

במציאות הפוליטית החדשה שנוצרה במאה העשרים לא ניתן להפריד לחלוטין בין הפוליטיקה לספורט למרות הניסיונות של התנועה האולימפית לעשות זאת. החרם שהכריזו ארצות הברית והמדינות שהצטרפו אליה היה על רקע פוליטי, וזירת הספורט נוצלה להשגת מטרות פוליטיות. המטרה המוכרזת הייתה לגרום לברית המועצות למשוך את כוחותיה הצבאיים מאפגניסטן. הכוחות שהו שם עד שנת 1989, והמטרה העיקרית של החרם לא הושגה. התגובה של הסובייטים הייתה חרם נגדי ב-1984, ולאז דווקא הוצאת הכוחות הצבאיים מאפגניסטן כפי שדרשה ארצות הברית. ייתכן שאי-השגת מטרה ספציפית זאת מעידה שחרם של אירוע ספורטיבי יכול להיות אמצעי יעיל בהיותו חלק מאסטרטגיה פוליטית כללית מקיפה יותר. אף שהסיבה הרשמית להכרזת החרם על המשחקים הייתה פלישת צבא ברית המועצות לאפגניסטן, חוקרים סבורים שהסיבות היו אחרות: מעמדו המתערער של קארטר לפני הבחירות לנשיאות שהיו אמורות להתקיים ב-1981. מדיניותו של קארטר ספגה ביקורת תמידית מהאופוזיציה הרפובליקנית, בעיקר בהקשר הסובייטי, לכן היה לו חשוב לקבל החלטות בנוגע למדיניות החוץ שיש להן סיכוי לשפר את תדמיתו ולהפגין את יכולתו להיות החלטי, נחוש וחרף יותר כלפי ברית המועצות. שנת 1979 הייתה שנה מתוחה מאוד מבחינתו של קארטר; מהפכת האסלאם באיראן עם השלכותיה על כל העולם, המשבר המתמשך עם השבויים האמריקאים בשגרירות בטהרן, ללא ספק, היה בראש מעייניו כשהוא החליט שצריך לנקוט בפעולה כלשהי על מנת להצהיר כוונות. המשחקים האולימפיים היו זמינים למטרה פוליטית זאת. באותו זמן היה ניתן לנצל את הפלישה הסובייטית לכך, והחרם היה משהו אטרקטיבי ולא יקר יחסית במושגים כלכליים ופוליטיים. כל זה חרף העובדה שהמשחקים במונטריאול

ב-1976 הוכיחו שבצעד זה אין כדי לשנות הווה פוליטי (Guttman, 2002).

החוקר הרוסי ווינוב (Voinov, 2013) מציין שאחת הסיבות שהייתה יכולה להוביל לחרם היא המחשבה של הממשל האמריקאי שצעד זה יכול לגרום לירידת ערך תעמולתי של המשחקים המתקיימים לראשונה במדינה קומוניסטית, מכיוון שהיעדרותו של היריב האידאולוגי והצבאי-מדיני תמנע מברית המועצות להפגין את עליונותה על המערב. אך הממשל האמריקאי לא העריך נכון את יכולתו של הקרמלין בתעמולה ובשליטה בכלי התקשורת, והמשחקים הצליחו להציג היטב את יתרונותיו של אורח החיים הסובייטי ואת האידאולוגיה של החברה הסוציאליסטית.

ניתן לומר שכל תקופת ההכנות והמשחקים הייתה מלווה במלחמת אידאולוגיות בין שתי המעצמות – ארצות הברית הקפיטליסטית וברית המועצות הקומוניסטית. ככלל, מערכת הספורט בברית המועצות גדלה והתפתחה והייתה לחלק אינטגרלי מבניית המדינה והאידאולוגיה הקומוניסטית הלאומית, והמכלול הזה גרם להגברת המוטיבציה של הספורטאים הסובייטים. לתחושת הפטריוטיות היה תפקיד גדול בהישגים ובהצלחות במשחקים האולימפיים, ובזכות פיקוח ממלכתי, השקעת משאבים עצומים, תכנון נכון ובניית תשתיות הגיעה ברית

המועצות לתוצאות מצוינות. חברה סוציאליסטית אפשרה וסיפקה תנאים לגילוי ופיתוח כישרונות בתחומי הספורט השונים, שלמערכות המערביות היה קשה להגיע לכך. כל מערכת הספורט הקומוניסטי הייתה מכוונת להצלחות פוליטיות (Riordan, 1999).

הצד הסובייטי ראה הצלחה במשחקים וכישלון של החרם. הוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית ציין בסיפוק רב שהמשחקים היו הצלחה "פוליטית ומורלית" אדירה. זה היה צעד מוצלח במדיניות החוץ של המדינה במאבק לשלום עולמי. לפי מסמך ממשלתי פנימי, במהלך המשחקים הוצגו היטב יתרונות אורח החיים הסובייטי, הדמוקרטיה הסוציאליסטית והאידיאולוגיה של החברה הסובייטית. הצלחת המשחקים הכתה קשות בממשל האמריקאי (החלטת פוליטבירו של הוועד המרכזי, 14/08/1980).

לעומת זאת הצד האמריקאי ראה הצלחה בכך שיותר מ-60 מדינות הצטרפו אליו, ורק 80 ועדים אולימפיים לאומיים השתתפו במשחקים. ניתן לראות שעצמאותם של הוועדים האולימפיים הלאומיים לא התבטאה הלכה למעשה, ובלטה תלותם בממשלות מבחינה תקציבית ועוד. רק ועדים מעטים העזו להתנגד לממשלותיהם שהחליטו על חרם ולשלוח ספורטאים חרף ההחלטה. נוסף על זה, עוגמת הנפש שנגרמה לספורטאים מהחלטות הממשלות או הוועדים האולימפיים הלאומיים הייתה רבה מאוד.

לאחר החרם הנגדי של ברית המועצות ב-1984, הופקו לקחים על ידי הוועד האולימפי הבין-לאומי. שלוש החרמות הגדולים ברצף – 1976, 1980 ו-1984 הביאו לשינוי התקנון. השינויים לא פטרו את התנועה האולימפית מבעיות לחלוטין, אך השאיפה היא להמשיך ולקיים את המשחקים האולימפיים בלא שמקרים כאלה יישנו. ראשי התנועה פועלים למען יישום השינויים הרצויים. "אגינדה 2020", ביוזמתו של תומאס באך, היא תהליך לימוד, בדיקה והסקת מסקנות שבסיומו אישר הוועד האולימפי הבין-לאומי, בדצמבר 2014, המלצות בכמה תחומים, בין היתר בתחום הפוליטי, ובהמלצות אלו צוינה החלטת התנועה להקים "מערכת מיגון אולימפית" – חיזוק שיתופי פעולה עם האו"ם ובד בבד עם הממשלות, כשיתוף מסוג זה יוכל להתקיים אם הוועדים האולימפיים הלאומיים יהיו אוטונומיים (קאופמן ואחרים, 2015). במציאות, לצד השינויים הנצפים, עדיין מנוצלת הזירה הספורטיבית באירועים ספורטיביים גדולים לא מעטים להבעת מחאה בתחום כלשהו, לאו דווקא קשור בספורט.

רשימת מקורות

אדוארד וייץ שעמד לשאת את דגל ישראל במוסקווה: נגוזה אגדה. (1980, 23 במאי). עיתון דבר, עמ' 1.

אלפרוביץ', ע' (2002) ישראל והתנועה האולימפית – לא רק ספורט. בתוך: ח' קאופמן, ח' חריף (עורכים). *תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים* (עמ' 301-318). מכון וינגייט ויד יצחק בן צבי.

גיל. ע' (1977). *המשחקים האולימפיים: מונטריאול 1976*. רמת גן: מסדה ועם הספר

דו"ח הוועד המארגן ומשרד הכלכלה של ברית המועצות, 1/2/1981. בתוך: *Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow* (p. 829). Moscow: "Mezdunarodni fond Democratiya"

החלטת פוליטבירו של הוועד המרכזי, 29/2/1980. בתוך: *Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow* (p. 559). Moscow: "Mezdunarodni fond Democratiya"

החלטת פוליטבירו של הוועד המרכזי, 14/08/1980. בתוך: *Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow* (p. 794). Moscow: "Mezdunarodni fond Democratiya"

וקסמן, י' (1980, 22 בינואר). בגין יביא לממשלה הצעת קארטר להחרים האולימפיאדה. עיתון מעריב. עמ' 4.

זמרי, א' (1986). *ספורט ופוליטיקה בינלאומית*. מכון וינגייט, נתניה

חריף, ח' (2002). ספורט ומדיניות חוץ: ישראל והחרם על המשחקים האולימפיים במוסקבה. (עמ' 319-342) בתוך: קאופמן, ח', חריף, ח' (עורכים). *תרבות הגוף והספורט בישראל במאה העשרים*. מכון וינגייט ויד יצחק בן צבי.

מזכר ק.ג.ב. לוועד המרכזי של המפלגה הקומוניסטית, (16/06/1978). בתוך: *Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow* (p. 177). Moscow: "Mezdunarodni fond Democratiya"

מזכר ק.ג.ב. לוועד המרכזי, "על פעילות עוינת בהקשר לאולימפיאדה-80", (30/07/1979) בתוך:

Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow (p. 234). Moscow: "Mezdunarodni fond Demokratiya"

מזכר מחלק תעמולה, 28/1/1980. בתוך :

Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow (p. 538). Moscow: "Mezdunarodni fond Demokratiya"

מזכר הוועד המארגן, 23/2/1980. בתוך :

Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow (p. 549). Moscow: "Mezdunarodni fond Demokratiya"

מכתב מנשים למען יהודי ברית המועצות, התקבל ע"י קילאנין, יוני 1978. בתוך :

Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow (p. 184). Moscow: "Mezdunarodni fond Demokratiya"

מזכר הוועד המארגן לוועד המרכזי למפלגה הקומוניסטית, 7/4/1980. בתוך :

Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow. Moscow: "Mezdunarodni fond Demokratiya"

מזכר הוועד המארגן לוועד המרכזי למפלגה הקומוניסטית, 15/4/1980. בתוך :

Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow (p. 577). Moscow: "Mezdunarodni fond Demokratiya"

פרוטוקול מס' 177 של ישיבת פוליטביורו, (27/12/1979). נדלה מתוך :

<http://www.coldwar.ru/conflicts/afgan/propaganda.php>

קאופמן ח', דוידוב ה', רם א', זינגר א', סימון א', לידור ר'. (2015). *אולימפיזם. הגדרה יישום ואתגרים*. המכללה האקדמית בווינגייט.

שיינברג, ב' (1980, 23 למאי). ישראל הצטרפה ל-34 מדינות המחרימות את

האולימפיאדה. *עיתון דבר*, עמ' 1.

All day seminar on Apartheid and Sport, July 1976. From

<http://kora.matrix.msu.edu/files>, <http://africanactivist.msu.edu>

Arnaud, P. (1998). Sport – a means of national representation. In P.

Arnaud & J. Riordan (Eds). *Sport and international politics* (pp. 3-13). London, UK: E&FN Spon .

Chepuray, O. (2013). Olimpiada 80: Sovetskoe mega-sobitie v kontekste holodnoi voini. [The 1980 Olympics: The Soviet mega-event in the

- Cold War contexts]. *The Journal of Sociology and Social Anthropology*, XVI, 39-53.
- Corthorn, P. (2013). The Cold War and British debates over the boycott of the 1980 Moscow Olympics. *Cold War History*, 13, 43-66.
- Guttman, A. (2002). *The Olympics. A history of the modern Games*. Urbana-Champaign, IL: University of Illinois Press.
- Holt, R. (1998). Interwar sport and interwar relations: some conclusions. In P. Arnaud & J. Riordan (Eds.), *Sport and international politics* (pp. 210-218). London, UK: E&FN Spon.
- IOC site. Retrieved from <https://www.olympic.org>
- Istoriya Olimpiiskih Igr [The Olympic history]. Retrieved from <http://olimp-history.ru/node/350>
- Konova, T., & Prozumenchikov, M. (Eds.). (2011). *Pyat' kolec pod Kremlevskimi zvezdami* [Five rings under the Kremlin stars. Documentary chronicle of Olympiad-80 in Moscow]. Moscow: Mezhdunarodni fond "Democratiya."
- Kruger, A. (1999). The unfinished symphony: a history of the Olympic games from Coubertin to Samaranch. In J. Riordan & and A. Kruger (Eds.), *The international politics of sport in the 20th century* (pp. 3-27). Oxon, UK: Routledge.
- Medvedev, S. (Producer), Nasedkina, E. (Director), Shilova, E. (Writer). (2009). *Olimpiada-80* (Documentary). Russia: Tonap.
- Milshcheyn, O. (2001). *Olimpiiskaya saga: olimpiionniki, zrezci, piligrimi* [Olympic saga: Olympionics, priests and pilgrims]. Moscow: Olimpiya Press.
- Mlechyn, L. (2009). *Holodnaya Voina: Politiki, Polkovodci, Razvedchiki* [The Cold War: politicians, commanders, scouts]. Moscow: Centrpoligraf

Moskva '80, (1980). Moscow: Fizkultura i sport.

Minutes of the 60th Session of the IOC. Retrieved from
<http://library.la84.org/>

Olimpiiski Komitet Rosii [Russian Olympic Committee]. Retrieved from
<http://olympic.ru/team/olympic-games/last-games/>

Olympic Charter. Retrieved from <https://stillmed.olympic.org/Documents>

Riordan, J. (1996). Moscow 1980. In K. Pelle & J. Findling (Eds.), *Historical dictionary of the modern Olympic movement* (pp. 161-168). Westport, CT.: Greenwood Press .

Riordan, J. (1999). The impact of communism on sport. In J. Riordan & A. Kruger, (Eds.), *The international politics of sport in the 20th century* (pp. 48-66). Oxon, UK: Routledge

Rosner, S., & Low, D. (2009). Efficacy of Olympic bans and boycotts on effectuating international political and economic change. *Texas Review of Entertainment & Sports Law*, 11, 27-79.

Saudis Withdraw from Olympics (1980, July 07). *New York Times, National daily newspaper*. Retrieved from
<https://www.nytimes.com/1980/01/07/archives/saudis>

Shteinbach, V. L., (2015). *Oborotnaya Storona Medali* [The flip side of the coin]. Moscow: Sport.

Smith, T. (2015). The end of détente. A case study of the 1980 Moscow Olympics. *Journal of Olympic History*, 23, 32-37.

Sovetski Sport. National daily sports newspaper, Советский спорт.
1/08/1980

Sovetski Sport. National daily sports newspaper, Советский спорт.
2/08/1980

Sovetski Sport. National daily sports newspaper, Советский спорт.
3/08/1980

Sovetski Sport. National daily sports newspaper, Советский спорт.
4/08/1980

The American Presidency Project. Speech on Afghanistan, January 4,
1980. Retrieved from
<http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=32911>

The American Presidency Project. The State of the Union Address
delivered before a joint session of the Congress. Speech January 23,
1980. Retrieved from
<https://www.presidency.ucsb.edu/documents/the-state-the-union>

U.S. Department of State Archive. Retrieved from [https://2001-
2009.state.gov/r/pa/](https://2001-2009.state.gov/r/pa/)

U.S. Department of State. *1945-1952: The early cold war* (n. d.). Retrieved
from <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/foreword>

Voinov, D. (2013). Tipologizacia vliyaniya politiki na oolimpiiskie igri
[Typology of political influence on the modern Olympics]. *The
Journal of Sociology and Social Anthropology*, XVI, 21-38.

**נספח: הרשימה המלאה של המדינות המחרים את המשחקים האולימפיים
במוסקבה 1980:**

מצריים	האיטי	אורוגוואי
נורבגיה	הולנד	איי הבתולה של ארה"ב
ניגריה	הונדורס	איי קיימן
סודאן	הונג קונג	אינדונזיה
סוודילנד	הרפובליקה המרכז אפריקנית	אירן
סומלי	וולטה עילית (בורקינה פאסו)	אלבניה
סורינאם	זאיר	אל סלוודור
סין	חוף השנהב	אנטיקה
סינגפור	טאיוון	ארגנטינה
ערב הסעודית	טוגו	ארצות הברית
פיג'י	טוניס	בהמס
פיליפינים	טורקיה	בוליביה
פנמה	יפן	בחרין
פפואה-גינאה החדשה	ישראל	בנגלדש
פקיסטן	ליבריה	בליז
פרגוואי	ליכטנשטיין	ברבדוס
צ'אד	מאוריטניה	ברמודה
צ'ילה	מאוריציוס	גאנה
קנדה	מונקו	גבון
קניה	מלאווי	גמביה
תאילנד	מלזיה	גרמניה מערבית
	מרוקו	דרום קוריאה